

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดินและการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก 2553 ครั้งนี้ ใช้แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกตในเชิงประจักษ์ เป็นเครื่องมือในการติดตามและประเมินผลจากนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน จำนวน 8 นิคม ใน 8 จังหวัด ได้แก่ กำแพงเพชร แพร่ อำนาจเจริญ สุรินทร์ สระบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี และ สตูล เกษตรกรตัวอย่าง จำนวน 1,670 ราย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการติดตามและประเมินผล สามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

1). เกษตรกรเพศหญิง และเพศชายมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน (ประมาณร้อยละ 51 และ 49 ตามลำดับ) อายุเฉลี่ยประมาณ 51 ปี เกษตรกรส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา ประมาณร้อยละ 78 จำนวนสมาชิกครัวเรือนเฉลี่ย 3.97 ราย แรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 2.43 ราย

2). ผลการประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า เกษตรกรมีการใช้ประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองร้อยละ 94.67 เปรียบเทียบทางสถิติกับเกณฑ์การประเมินที่กำหนดไว้ที่ ร้อยละ 85.00 ผลการประเมินผ่านเกณฑ์การประเมิน

เกษตรกรใช้ประโยชน์เนื้อที่ประมาณร้อยละ 96 ของเนื้อที่ที่ได้รับทั้งหมดโดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีการถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 จำนวน 1 แปลง ขนาดพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 21.36 ไร่/ครัวเรือน

การใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรคือมันสำปะหลัง, ข้าว และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นพืชหลัก (ร้อยละ 35, 25 และ 16 ตามลำดับ) โดยเกษตรกรในภาคเหนือปลูกมันสำปะหลังเป็นหลัก (ร้อยละ 55) ส่วนเกษตรกรในภาคอีสานปลูกข้าวเป็นหลัก (ร้อยละ 76) ในขณะส่วนภาคกลางปลูกมะพร้าวเป็นหลัก (ร้อยละ 59) สำหรับภาคใต้มีการปลูก ยางพารา และปาล์มน้ำมัน (ร้อยละ 68 และ 63 ตามลำดับ)

เกษตรกรมีการเลี้ยงสัตว์ ประมาณร้อยละ 51 ของเกษตรกรทั้งหมดโดยสัตว์ปีก เลี้ยงมากในภาคอีสาน และภาคกลาง (ร้อยละ 46 และ 41 ตามลำดับ) การเลี้ยงโคเนื้อ พบมากในภาคอีสาน (ร้อยละ 85.64) สำหรับกระบือ มีการเลี้ยงเฉพาะในภาคอีสาน ขณะที่การเลี้ยงโค

นม พบเฉพาะในภาคกลาง ส่วนการเลี้ยงสุกร พบในทุกภาค แต่พบมากในภาคอีสาน เกษตรกรมีการเลี้ยงสัตว์น้ำ น้อยมากประมาณ 31 ราย โดยส่วนใหญ่จะเลี้ยงปลาดุก

ง

ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของพืชหลัก พบว่า มันสำปะหลัง ให้ผลผลิตเฉลี่ย ประมาณ 3,327 กก./ไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย ประมาณ 2,463 บาท/ไร่ และมีผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ย ประมาณ 4,781 บาท/ไร่ ส่วนข้าว ในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงให้ผลผลิตเฉลี่ย ประมาณ 320 กก./ไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย ประมาณ 1,062 บาท/ไร่ ผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ย ประมาณ 3,265 บาท/ไร่ ขณะที่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ให้ผลผลิตเฉลี่ย ประมาณ 691 กก./ไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย ประมาณ 1,800 บาท/ไร่ ผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ย ประมาณ 3,227 บาท/ไร่ สำหรับอ้อย ให้ผลผลิตเฉลี่ย ประมาณ 9,244 กก./ไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย ประมาณ 3,093 บาท/ไร่ ผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ย ประมาณ 6,027 บาท

ในกลุ่มไม้ยืนต้น พบว่ายางพาราให้ผลผลิตเฉลี่ย ประมาณ 195 กก./ไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย ประมาณ 2,210 บาท ผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ย ประมาณ 9,853 บาท/ไร่ ขณะที่ปาล์ม น้ำมันในผลผลิตเฉลี่ย ประมาณ 2,088 กก./ไร่ ต้นทุนการผลิตเฉลี่ย ประมาณ 2,173 บาท/ไร่ และผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ย ประมาณ 6,313 บาท/ไร่

เกษตรกรมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ย ประมาณ 158,793 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยมีรายได้สุทธิทางการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 125,332 บาท/ครัวเรือน/ปี สำหรับรายได้นอกการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 55,861 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยเกษตรกรในทุกภาคมีรายได้สุทธิทางการเกษตรมากกว่ารายได้นอกการเกษตร

เกษตรกรมีรายจ่ายครัวเรือนเฉลี่ย ประมาณ 134,639 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยเป็นรายจ่ายทางการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 58,322 บาท/ครัวเรือน/ปี และเป็นรายจ่ายนอกการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 77,607 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยเกษตรกรเกือบทุกภาค ยกเว้นเกษตรกรในภาคกลางมีรายจ่ายนอกการเกษตร มากกว่ารายจ่ายทางการเกษตร

เกษตรกรมีเงินออมเฉลี่ย ประมาณ 30,938 บาท/ครัวเรือน และมีหนี้สินเฉลี่ย ประมาณ 305,952 บาท/ครัวเรือน โดยเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นหนี้สินในระบบ

3). ผลการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน พบว่า เกษตรกรร้อยละ 58.82 ที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตฯ เมื่อเปรียบเทียบกับทางสถิติกับเกณฑ์การประเมินผลที่กำหนดไว้ที่ร้อยละ 50.14 ผลการประเมิน ผ่านเกณฑ์การประเมินผล

การพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในด้านต่างๆ พบว่า เกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงประมาณร้อยละ 38 ผ่านการอบรม จากหน่วยงานต่างๆ และผู้ผ่านการอบรมประมาณ ร้อยละ

85 นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ประโยชน์โดยเกษตรกร ประมาณร้อยละ 47 นำความรู้ที่ได้รับไปทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ

จ

เกษตรกร ประมาณร้อยละ 17 เท่านั้น ที่มีรูปแบบการผลิตตามเกษตรกรแนวใหม่ และเกษตรกรมีการผลิตปุ๋ยใช้เอง ประมาณร้อยละ 51 นอกจากนี้พบว่าเกษตรกรที่เก็บรักษาพันธุ์พืช/พันธุ์สัตว์ไว้ใช้เอง เกษตรกรที่มีเงินทุนเป็นของตนเอง และเกษตรกรที่มีการเตรียมดินปลูกด้วยตนเอง ประมาณร้อยละ 51 , 50 และ 46 ตามลำดับ

การพึ่งพาตนเองด้านการมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี พบว่า เกษตรกรประมาณร้อยละ 25 ที่ปลูกข้าวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน เช่นเดียวกับสัดส่วนของเกษตรกรที่มีการเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค (ร้อยละ 25) อย่างไรก็ตามเกษตรกรร้อยละ 59 มีอาหารประเภทพืชผักไว้บริโภคตลอดทั้งปี

ข้อเสนอแนะ ประกอบด้วย 3 ประเด็นหลักดังนี้

1) ข้อเสนอแนะจากการติดตามและประเมินผล

(1) ในการติดตามการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรพบว่า เกษตรกรประมาณร้อยละ 5 ที่ไม่ได้ทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองทั้งแปลง ซึ่งสาเหตุหลัก คือเกษตรกรให้ลูกหลานเข้าทำประโยชน์แทน ในกรณีดังกล่าว ส.ป.ก. ควรเร่งดำเนินการเรื่องการโอนสิทธิ การรับมรดกสิทธิ ในที่ดินอย่างรวดเร็วเพื่อให้กลุ่มเกษตรกรดังกล่าวเข้าสู่พื้นที่หรือเข้าทำกินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน และโอกาสเข้าถึงแหล่งความรู้ต่างๆ ในการพัฒนาอาชีพการเกษตรเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป อย่างไรก็ตามยังมีเกษตรกรบางรายที่มีการขายที่ดินให้กับบุคคลอื่น หรือให้บุคคลอื่นเข้าทำประโยชน์ ซึ่ง ส.ป.ก. ควรเร่งดำเนินการตรวจสอบการเปลี่ยนสิทธิการถือครองของเกษตรกรในพื้นที่รายแปลง นอกจากนี้ควรเร่งหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในกรณีที่เกษตรกรสูงอายุ และไม่มีทายาท ควรเร่งหาแนวทางการจ่ายค่าชดเชยดังกล่าวในกรณีที่เป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรนำที่ดินมาคืนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย จากการติดตาม พบว่า อายุเฉลี่ยของเกษตรกรมีแนวโน้มสูงขึ้น (51 ปี) ซึ่งส่งผลกระทบกับการประกอบอาชีพทางการเกษตร ประกอบกับแรงงานในพื้นที่การเกษตรมีแนวโน้มลดลงด้วย (ประมาณ 2 คนต่อครัวเรือน) ส.ป.ก. จึงควรเร่งส่งเสริมให้มีการสร้างทายาททางการเกษตร หรือเกษตรกรรุ่นใหม่ๆ เพื่อรองรับปัญหาการขาดแคลนแรงงานทางการเกษตรในอนาคตด้วย นอกจากนี้ยังพบกรณีที่เกษตรกรบางรายมีการถือครองที่ดินแปลงใหญ่ (มากกว่า 50 ไร่) ส.ป.ก. ควรเร่งให้เกิด

การกระจายสิทธิในการถือครองที่ดินให้มีความเป็นธรรมและถูกต้องตาม พ.ร.บ. การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

๑

(2) จากการตรวจสอบลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ยางพารา และปาล์มน้ำมัน ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว เกษตรกรต้องใช้ต้นทุนสูงมากในการผลิตเนื่องจากปัจจัยการผลิตต่างๆ มีราคาสูงขึ้น ขณะที่เกษตรกรเพียง ประมาณ ร้อยละ 17 เท่านั้น ที่ปลูกพืชแบบผสมผสาน ดังนั้น ส.ป.ก. ควรเร่งส่งเสริมให้เกษตรกรได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการทำการเกษตรให้สอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง ซึ่งจะสามารถช่วยลดต้นทุนการผลิต และอาจเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรให้เกษตรกรได้ในอนาคต

(3) การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง แม้ว่าภาพรวมจะผ่านเกณฑ์การประเมินผลที่กำหนดไว้ แต่เกษตรกรในภาคใต้ และภาคกลางมีเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต เพียงร้อยละ 17 และ 36 ตามลำดับเท่านั้น แม้ว่าประมาณครึ่งหนึ่งเกษตรกรมีการพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิตได้ จึงควรเร่งส่งเสริมการลดต้นทุนการผลิตให้เกษตรกรในกลุ่มดังกล่าวให้มาก โดยการเร่งให้ความรู้ในการทำการเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนเกษตรกรในภาคกลางและภาคอีสาน ควรเร่งหาทางเพิ่มรายได้ หรือเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรให้มากขึ้น โดยการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อนำไปสู่การทำการค้าแบบล่วงหน้าโดยเกษตรกรสามารถกำหนดราคาสินค้าเองได้ เช่น การทำการเกษตรแบบอินทรีย์ ซึ่งเป็นสินค้าที่อยู่ในความนิยมของกลุ่มผู้บริโภคในระดับกลาง ถึงระดับสูง นอกจากนี้พบว่าเกษตรกรในนิคมยังผลิตแบบต่างคนต่างทำ ยังขาดการรวมกลุ่มเพื่อให้มีความเข้มแข็ง โดยการรวมกลุ่มส่วนใหญ่เพื่อการขอเงินจากหน่วยงานรัฐเพียงอย่างเดียว

2) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ส.ป.ก. ควรเร่งทบทวนโครงการนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน ว่านิคมใดบ้างที่มีกิจกรรมน่าสนับสนุน หรือส่งเสริมให้มีความเข้มแข็ง หรือนิคมใดบ้างที่ควรหยุดการดำเนินงาน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดเป็นนิคมเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นต้นแบบแก่นิคมอื่นๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้ควรเร่งสำรวจศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ว่ามีศักยภาพในการเป็นศูนย์ต้นแบบได้มากน้อยแค่ไหน และควรนำศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นหลักในการขับเคลื่อน ขบวนการในนิคม

3) ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษาในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดินต่อไป ควรมองเรื่องศักยภาพของ
ศูนย์เรียนรู้ต้นแบบชุมชนที่อยู่ภายใต้นิคม และการเชื่อมโยงเครือข่ายต่างๆ ของเกษตรกรใน
นิคม